Imaginea evreilor în Calendarele populare româneşti. Sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.

Drd. DANIEL BOROŞ
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„Gheorghe Şincai" Târgu-Mureş

Parcurgând o serie de calendare populare din colecţiile Bibliotecii Judeţene Mureş am sesizat abundenţa prezenţei câtorva personaje prototipice în acestea: beţivul, ţiganul şi evreul. Toţi aceştia pot fi încadraţi (în epoca pe care o studiem acum) în categoria marginalilor, a celor pe care majoritatea refuză să îi accepte, considerându-i diferiţi şi periculoşi.

În consecinţă, imaginea acestora este negativă, bazată pe trăsături simple, generalizate şi aplicate arbitrar fiecărui membru al uneia dintre aceste comunităţi. Dacă alcoolicii nu sunt văzuţi bine aproape niciodată, ţiganii beneficiază de o anumită îngăduinţă, ei fiind văzuţi ca hoţi, leneşi, înşelători, dar, în general, această imagine este plasată în cadrul unor povestiri umoristice, nebeneficiind de trăsături serioase.

Aprecierea evreilor este mai complexă decât a ţiganilor, ei beneficiind şi de analize destul de erudite, în care, deşi trăsăturile dominante ale imaginii lor sunt negative, apar şi elemente pozitive, sau este manifestată chiar o doză de invidie faţă de realizările economice ale acestora, care îi pun într-o situaţie socială superioară celei a majorităţii românilor, fapt ce duce la blamarea lor de către grupul majoritar.

După cum aminteam mai sus, imaginea celor trei grupuri de marginali este puternic afectată de accentuarea diferenţelor. În cazul alcoolicilor (beţivilor) acestea ţin de conduită, de apartenenţă socială, de starea lor de sănătate. Ţiganii sunt diferiţi datorită etniei şi a condiţiei lor sociale inferioare. În caracterizările evreilor, diferenţele faţă de grupul majoritar sunt determinate de aspecte complexe, unele dintre ele valabile şi în cazul celorlalţi marginali. Astfel, poate cel mai important element definitoriu pentru evrei este cel etnic. Acesta este dublat de cel religios, accentuat de unele elemente fundamentaliste prezente la o parte a creştinilor din acea perioadă, care îi acuzau pe evrei de nerecunoaşterea lui Isus Christos ca fiu al lui Dumnezeu şi de uciderea acestuia. În fine, componenta socială este şi ea deosebit de importantă, evreii aparţinând aproape în unanimitate negustorimii, sau chiar componentei cele mai atacate a

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

acesteia: cămătărimea. Nici negustorii obişnuiţi nu beneficiau în epocă de o imagine prea bună, starea lor materială superioară celei a majorităţii populaţiei fiind pusă pe seama unor presupuse înşelătorii sau hoţii. Vom încerca, în studiul de faţă, să conturăm modul în care erau văzuţi evreii de către comunităţile româneşti, urbane sau rurale, din care făceau parte. Astfel, vom prezenta unele trăsături tipice, care se repetă în aproape toate cazurile, încercând să explicăm modul în care apar acestea.

Se va putea observa, sperăm, cum experienţa multiculturală a interacţiunii dintre cele două etnii, culturi, sisteme de gândire, nu a fost una pozitivă, profitabilă pentru ambele părţi. Aceasta s-a datorat, în mare parte, populaţiei majoritare, care, datorită unei neîncrederi tradiţionale în străini, a avut sentimente preconcepute şi la adresa evreilor, pe care nu a încercat apoi să şi le schimbe în funcţie de fiecare persoană, generalizările fiind făcute arbitrar, şi uneori, în necunoştinţă de cauză. În acelaşi timp, nici grupul minoritar nu a încercat prea mult să îşi explice propria identitate în faţa celorlalţi şi a adoptat practici comerciale considerate „neortodoxe" mai ales în Transilvania, unde chiar şi în raporturile comerciale, care, prin însăşi natura lor, sunt uneori extrem de pragmatice, s-a încetăţenit ideea existenţei unui bun-simţ al unui cod nescris al onoarei în raporturile interumane, ce impunea unele limite.

Dar sarcina istoricului nu este de a stabili vini sau a da verdicte în problemele pe care le studiază, ci de a prezenta cu o acurateţe cât mai mare ceea ce îi spun sursele, izvoarele. În acest caz, uzitând metodologia specifică imagologiei, vom încerca să arătăm, într-o formă succintă, nu modul în care noi credem că se purtau, arătau evreii în perioada cuprinsă între sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, ci felul în care ei au fost văzuţi de către contemporanii lor.

Se va putea vedea, credem, că evreii au fost portretizaţi în legătură cu diferite probleme sociale, economice sau chiar politice cum ar fi: chestiunea alcoolismului care ocazionează prezentarea portretului cârciumarului evreu care perverteşte cu ajutorul băuturii pe români, sărăcindu-i pe aceştia şi îmbogăţindu-se pe sine; chestiunea cămătăriei care duce la noi imagini negative ale evreilor acuzaţi de a folosi instrumente de împrumut condamnabile cum a fost usura; sau chestiunea articolelor de lege care priveau acordarea pentru străini a aceloraşi drepturi civile şi politice de care se bucurau membrii grupului majoritar, şi care au provocat dispute acerbe în Parlament, în presă, generând şi implicarea Marilor Puteri. Chiar datorită implicării acestora, prin încercări de a impune Principatelor Române un statut, considerat de autohtoni privilegiat pentru evrei, imaginea acestora a fost afectată din nou, şi nu în bine. Unii dintre români au luat act de aceste încercări de impunere, considerând că ele contravin suveranităţi statului român, şi acuzând evreii, pe care îi vedeau ca

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

parveniţi venetici, de cauzarea unor probleme pe plan extern României, care oricum se afla într-o situaţie delicată din acest punct de vedere.

În fine, evreii mai apar în prezentări umoristice, de tipul snoavelor, al povestirilor sau al glumelor, care sancţionează în special trăsături de caracter: zgârcenia, care contravine imaginii tradiţionale a românilor (nedemonstrată însă întotdeauna) ce sunt, sau se pretind a fi generoşi.

În istoriografia română subiectul nu a fost încă tratat în maniera în care încercăm noi să o facem. Presa de calendar, ca sursă istorică, nu a fost folosită poate atât de des, cât ar fi fost necesar. Neavând intenţia de a acoperi acest gol istoriografic, vom încerca totuşi să aducem înaintea specialiştilor o categorie de izvoare care ne arată istoria neoficială, rar consemnată în documente, a celor mulţi, şi într-o destul de mare măsură iliteraţi; o istorie pitorească, vie, umanistă şi, considerăm noi, credibilă.

După cum este firesc, sursele pe care ne-am bazat prezenta cercetare au fost calendarele româneşti din epocă. Vom enumera aici doar câteva dintre acestea: ***Calendarul pentru toţi românii***, ***Calendarul Revistei Lumea ilustrată***, ***Calendarul ziarului Universul***, ***Calendarul Bucurescian ilustrat***, ***Calendarul Ligei Culturale***, ***Calendarul Românului***, ***Calendarul Săteanului.***

În afară de acestea, am folosit şi câteva publicaţii care, prin ritmul apariţiei lor – săptămânale sau lunare – nu sunt asimilabile categoriei calendarelor, dar, prin tematica abordată, prin modul de abordare a ei, similar cu cel al izvoarelor prezentate, ne-au fost de un real folos, oferindu-ne noi cazuri de analizat.

Ne referim aici la publicaţia ***Transilvania***, din Braşov şi, în special, la ziarul satirico-umoristic sibian ***Calicul***, a cărui manieră de abordare a problemei este absolut identică cu cea folosită în Partea Umoristică sau în Partea Literară a calendarelor.

Antisemitismul, reliefat de problema alcoolismului

Chestiunea alcoolismului a fost una deosebit de importantă pentru segmentul cronologic studiat de noi. Amploarea fenomenului era una deosebit de mare, ajungând a fi notificată şi de autorităţi, care au luat măsuri împotriva acestuia, măsuri care s-au dovedit însă ineficiente. Mai trebuie să amintim că în articolele din epocă ce tratează subiectul, alcoolismul este văzut ca principala cauză a stării materiale precare a majorităţii populaţiei româneşti, îndeosebi a celei rurale.

Studierea acestei boli reliefează aspecte dintre cele mai diferite. Fiind, în esenţă, o problemă socială, textele consacrate acesteia de autorii din epocă

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

conţin şi aspecte ce ţin de istoria vieţii private, istoria identificării naţionale şi de imaginea celuilalt.

Această ultimă caracteristică este ilustrată şi de portretizarea cârciumarului evreu, care devine un personaj negativ tipic, demonstrând existenţa unor accente antisemite. Vom prezenta şi interpreta în continuare câteva din sursele în care se manifestă astfel de atacuri împotriva evreilor, încercând să demonstrăm şi cauzalitatea lor.

Dacă luăm în considerare cazul Transilvaniei, trebuie să notăm că în această provincie numărul israeliţilor nu a fost deosebit de mare în epoca de care ne ocupăm, dar, oricum, era unul în continuă ascendenţă faţă de etapele cronologice anterioare.

În Evul Mediu ei erau puţin numeroşi, ocupându-se în primul rînd cu cămătăria şi negustoria, motiv pentru care s-au luat măsuri de restrângere a activităţilor lor sau chiar de interzicere a acestora. În 1790 însă, reobţin dreptul de a-şi vinde mărfurile la târgurile din ţară[1], din acest moment, numărul şi prosperitatea lor fiind în continuă creştere. Unii autori consideră că negustorii evrei au dus o politică de corupere a nobililor maghiari pentru a-şi putea desfăşura nestingheriţi comerţul şi „ca să prăpădească mai curând pe Români cu ajutorul rachiului şi al cămătăriei."[2]

Astfel, numărul israeliţilor în regatul Ungariei a crescut de la 75.989 în 1785, la 127.816 în 1805, la 241.632 în 1840, 263.030 în 1846, 292.000 în 1848, 412.702 în 1857 şi 552.133 în 1870. Creşterea aceasta nu este, însă, la fel de puternică în Transilvania, unde rezidau doar 24.848 evrei în 1870, reprezentând 1,17% din populaţie. Aceştia locuiau îndeosebi în marile oraşe din vestul provinciei: în Oradea, în Timişoara şi în Arad, unde alcătuiau 22, 12 respectiv 11% din populaţie (pentru date statistice asupra evreilor din România vezi Gabriel Constantinescu, ***Evreii în România***, Alba Iulia, Paris, 2000).

Primul text în care am întâlnit atitudinile antisemite amintite mai sus este semnat de parohul Bartolomeu Baiulescu din Braşov, care, în 1872 consemnează: „*Pemnoratulu seu zalogirile şi chiaru învoielele ce le facu românii la jidani pentru a poté bé vinarsu, a facutu cá se cetimu adesea corespondintie dureróse în diuarele nóstre prevestindu, că românii d'in multe comune voru ajunge robotari, servi jidanilaru*."[3] Autorul acuză evreii de falsificarea băuturilor alcoolice, şi de folosirea unor ingrediente dăunătoare sănătăţii: „*Pentru cá se ésa spirtulu mai tare şi cu mai multe probe, astădi jidanii punu în elu prafu de pusca, pétra veneta, cenusia si cáte alte materii gretióse. Se prepara chiaru si d'in gazulu carbunilor de pétra, care amestecânduse cu apa, produce celu mai tare spirtu. Lepel a recomandatu prepararea*

[1] V. Lazăr, ***Alte vremuri***, în ***Calendarul Poporului pe anul 1926***, Sibiu, p. 102.

[2] ***Ibidem***.

[3] Bartolomeu Baiulescu, ***op. cit.***, p. 8 (260)

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

vinarsului cu substantie de puciósa (acidu sulfuricu). Eta causele, pentru care acea fluiditate a rachiului beuta în cantitate mai mare, produce dureri de capu si după o beutura a unei cantităti de ¼ si mai bine, chiaru ametiala si slabitiuni, încátu nu'lu mai tienu pre omu piciórele, îi slabesce judecat'a, si mintea si-o perde."[4]

Baiulescu deplânge faptul că românii decad din punct de vedere material şi social datorită dependenţei de alcool, care este folosit fără scrupule de evrei pentru a obţine câştiguri imorale: „*Vinarsulu este acelu isvoru elu reului, cá-ci elu tempesce mintea romanului si prin elu i suge jidanulu cá o lipitóre tótu sangele, tóta puterea; elu amagesce pre romanu se faca legaturi umilitórie.*"[5] Spre finalul textului său, parohul român îndeamnă la oprirea influenţei nefaste a vinarsului, reluându-şi atacurile împotriva israeliţilor. Astfel, rachiul este considerat „arma jidanilor"[6], folosită de aceştia pentru a-i prinde pe români „*cá cu unditia, rapindu-le averea loru*".[7]

Este interesant faptul că Bartolomeu Baiulescu, nu îi blamează pe românii care, poate fără să-şi dea seama, dar de bunăvoie, fără a fi presaţi, consumă în exces băuturile alcoolice care îi ruinează în cele din urmă, construindu-le o imagine destul de inocentă. În schimb, evreii care comercializează alcoolul sunt atacaţi deosebit de violent pentru o practică comercială, care fusese anterior folosită şi de români, maghiari, germani sau cetăţeni austro-ungari de alte etnii. Această schemă de tratare a subiectului va deveni tipică, fiind folosită, mai apoi, şi de alţi autori. Nu se pot stabili, însă, legături directe între semnatarii diferitelor articole, studii, povestiri, prelegeri populare, din cauză că aceştia nu se citează unii pe alţii.

În 1881, un calendar din Arad[8] publică o povestire în care cârciumarul evreu este, în cele din urmă, falimentat ca urmare a acţiunilor unui tânăr care îi luminează pe săteni, arătându-le efectele dăunătoare ale beţiei în cârciuma evreului.

Personajul principal al naraţiunii este Petru Burilă, un sătean sănătos, frumos, cu o moştenire bogată care îi permitea un trai îndestulat. Acesta, din cauza patimei beţiei de care este stăpânit, ajunge bolnav şi sărac, un rol important în ruinarea sa revenindu-i cârciumarului Itzig. Acesta din urmă este din start portretizat cu ajutorul unui element simbolic negativ tradiţional: mustaţa roşie, care, în mentalitatea populară românească desemna un om rău,

---

[4] ***Ibidem***.

[5] ***Ibidem***, p. 9 (261).

[6] ***Ibidem***, p. 10 (262)

[7] ***Ibidem***.

[8] ***Usiurintia si cametele mari***, în ***Calendariu pe anulu dela Christosu***, 1881, II, Arad, p. 47.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

„al dracului" (vezi şi Andrei Oişteanu, ***Mythos şi Logos. Studii şi eseuri de antropologie culturală***, partea a II-a, cap. 8, ***Omul roşu***).

Este prezentat în continuare întreg procesul parvenirii lui Itzig. Acesta „*nu venise de multu în satu, dar parcă fermecase lumea. Mai tot satulu alerga la elu, unulu după rachiu, altulu după împrumutu, si asia mai departe, asia încât din saracu ce fusese când a venitu, ajunsese acum omu cu stare, de-si purta Balabust'a (soci'a) in trasura domnesca, si satulu i-era mai bine de jumetate datoriu.*"[9]

Petru ia şi el împrumut, la început cu 3 % pe săptămână, dar datoria se acumulează treptat şi evreul îl dă în judecată luându-i în cele din urmă toţi banii.[10]

Mihai, om tânăr şi muncitor, bogat, amintit mai sus, îi învaţă pe cei păţiţi să fie mai chibzuiţi. Ca urmare, se iscă un scandal în birt, sătenii vor să-l linşeze pe cârciumar, dar Mihai nu lasă lucrurile să degenereze, îi ia pe săteni sub aripa sa protectoare, oferindu-le locuri de muncă la ferma lui şi învătându-i să nu mai meargă la băut la Itzig şi nici să nu mai ia împrumuturi de la acesta.[11]

Sătenii ascultă sfatul şi nu se mai duc la Itzig, care îţi aşteaptă zadarnic clienţii ce nu mai apar. În cele din urmă, falit, cârciumarul evreu se vede nevoit să părăsească comunitatea care nu-l mai doreşte în mijlocul său: „*…a rămasu satulu fără elu, dar nu-i duce nimenea dorulu*".[12]

Cei ce ascultaseră poveţele izbăvitoare ale lui Mihai încep să o ducă tot mai bine, iar în cazurile în care au nevoie de împrumuturi, le iau din banii bisericii, cu dobânzi mult mai mici. Povestirea are un happy-end pentru comunitatea românească, toţi fiind mulţumiţi, iar „*jidovu cu birtu pentru lume nu s'ar mai abate prin sat*".[13]

Acest tip de povestire apare în numeroase publicaţii, rolul salvatorului care îi lămureşte pe săteni şi îi ajută să scape de influenţa nefastă a evreului fiind asumat fie de un tânăr şcolit – cum a fost cazul lui Mihai, fie de preotul sau dascălul localităţii sau de un alt lider al comunităţii româneşti.

Un astfel de caz este prezentat şi în 1895, de această dată sub forma unei ştiri, în care numele citate sunt absolut veridice. Gazeta consemnează cu mâhnire faptul că în Armeni, românii au răul obicei de a umbla la cârciumă, şi încă la una deţinută de un evreu, care îşi bate joc şi îi despoaie pe români. Este remarcat cu tristeţe că şi preotul din acel sat, care ar trebui să fie liderul spiritual al comunităţii, şi un păstrător al credinţei adevărate, se duce la acea cârciumă.

---

[9] ***Ibidem***, p. 51.
[10] ***Ibidem***, p. 52.
[11] ***Ibidem***, p. 53-57.
[12] ***Ibidem***, p. 59.
[13] ***Ibidem***.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

De data aceasta personajul izbăvitor este domnul Moise Opriș despre care se aminteşte că „*lucrează ... cu bărbăţie, să ia negustoriile din mâna Jidanilor*”.[14] Notiţa se încheie cu un sfat care conţine un atac virulent la adresa evreilor care sunt demonizaţi: „*Bine face, iar poporul sa'l urmeze cu bună pildă: ferindu-se de Jidani ca de necuratul*”.[15]

Un exemplu similar, care însă nu se mai termină fericit pentru români, poveţele bune fiind ignorate, este cel al lui Macsim Sâmboan, eroul unei povestiri publicate în 1897. Şi el iniţial este tânăr, sănătos, voinic, bogat, dar pierde tot în cârciuma evreului, care îl linguşeşete şi îl înşeală: „*Crâşmariul, un jidov venit de curând în sat, Dumnedeu îl scie de unde, fiind un om fórte prefăcut şi viclén cum semţi care e slăbiciunea lui Macsim Sâmboan îndată începu al lua cu binişorul, al goli ca pe un băeţel şi al ridica în înaltul ceriului cu laudele, până ce-l prinse, ca păiangănul musca în reţelele sale*”.[16]

Iniţial, cârciumarul îi dă pe datorie, dar aplică acesteia o dobândă. În final se întâmplă precum îl avertizează pe Macsim un vecin mai înţelept, Nicu Magopăţ, Sâmboan ruinându-se datorită creşterii treptate a datoriei pe care nu mai poate să o plătească.

Disperarea beţivului este sintetizată în nişte versuri ce iau forma unei doine de jale, în care Macsim se întreabă cum să facă astfel încât să nu muncească prea mult, dar să reuşească să scape de datorii, fără a-şi curma viciul. Este prezentă aici o doză de fatalism ce rezultă din imposibilitatea opririi bolii, şi o prezentare negativă şi a românului, proporţională cu cea a evreului. Trebuie să notăm deci, că de data aceasta, românul dedat alcoolismului nu mai este absolvit de toată vina ce-i revine, nemaiavând o imagine inocentă, ci doar una a unui om nefericit, neajutorat, leneş:

„*Frundă verde măr domnesc*
Mult me mir şi me gândesc,
Cum se o mai potrivesc,
Din greu se nu me muncesc,
Cu sapa se nu prăşesc
Cu cósa se nu cosescâ
Şi bani tot se agonisesc,
De jidov se me plătesc
Crâşma se n'o părăsesc.”[17]

---

[14] ***Obiceiul rău***, în ***Tribuna***, XII, 1895, nr. 222 din 4 / 16 octombrie, Sibiu, p. 3.

[15] ***Ibidem***.

[16] Macsim Sâmboan, în ***Calendariul Românului pe anul comun dela Christos 1897***, X, 1898, pp. 95-96.

[17] ***Ibidem***, p. 100.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

În 1887, ideile lui Bartolomeu Baiulescu sunt reafirmate de un autor anonim, prin intermediul unui dialog între doi ţărani asupra daunelor pe care le provoca rachiul. Cel mai tânăr dintre aceştia, Nistor, consideră că, cu ajutorul acestuia, considerat pricina tuturor relelor"[18], evreii „*îl înnebunesc pe om, apoi cu vreme îi iau casa şi pământul din mână, ...*"[19], privind cu îngrijorare faptul că prin aceste mijloace „*averile se duc la jidani*"[20], care-şi sporesc pământurile, le dau de băut muncitorilor lor pentru a-i menţine în starea de dependenţă, în timp ce evreii se îmbogăţesc şi ajung chiar deputaţi sau vornici sătești.

Şi învăţătorul Traian Şuteu deplânge faptul că sătenii frecventează cârciumile israeliţilor, pe care îi desemnează folosind nume recunoscute universal ca simbolizând evreul tipic – Moriţ şi Nuham. Este consemnată de către acest autor atitudinea ţăranilor care, chiar şi în duminici sau sărbători, în loc să meargă la biserică, loc de întrunire tradiţional al comunităţii, frecventează cârciuma evreului iar chiar şi cei ce merg la biserică „*după s.liturghie sau după prând nu întârdie a merge la jupânul Nuham*".[21] În acelaşi timp alcoolicii „*trebuie ca în tótă diminéţa să întrebe de sănătate pe jupânul Moriţ*"[22], amintind şi el decăderea socială la care ajung aceştia din urmă, şi ai cărei autori sunt evrei: „*Şi nici prin cap nu-i trece, că acesta îi scóte din pungă şi cel din urmă ban şi îl face cu beutura lui cea veninósă să-şi lase lucrul, să stea cu el în crişmă, în minciuni amăgitóre ş.a.*".[23]

Un articol în stilul celor prezentate mai sus apare şi în 1907, autorul condamnând, în analiza pe care o face beţiei, faptul că pomana se face cu „liurcă jidovească".[24]

O altă confirmare a răspândirii foarte mari a cârciumarilor evrei ne este dată în 1911. În ***Monografia comunei Seghişte***, Iosif Popovici aminteşte că: „*în toată comuna există un singur negustor, un ovrei care are şi drept de cârciumărit.*"[25]

---

[18] Dr. M., ***Ce ne stinge de pe faţa pământului***?, în ***Telegraful Român***, XXXIV, 1887, nr. 61 din 13 / 25 iunie 1887, Sibiu, p. 2.

[19] ***Ibidem***.

[20] ***Idem***, în nr. 60, p. 3.

[21] Traian Şuteu, ***Cum am puté prin mijlocirea şcólei să stîrpim din popor alcoholismul***, în ***Foaia Şcolastică***, VI, 1904, Blaj, nr. 4 din 15 februarie, p. 10 (58).

[22] Idem, ***op. cit.***, în ***Foaia Şcolastică*** nr. 5 din 1 martie 1904, p. 11 (75).

[23] ***Ibidem***.

[24] ***Modul de extirpare al viţiului furtului, minciunei, invidiei şi beţiei***, în ***Foaia Şcolastică***, IX, 1907, Sibiu, nr. 4 din 15 februarie, p. 7 (53).

[25] În ***Transilvania***, XLII, 1911, Sibiu, nr. 3, mai-iunie, p. 224.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

Publicaţia satirică sibiană ***Calicul*** atinge şi ea problema pe care o studiem în prezentul capitol, prin prezentarea unor cazuri de preoţi beţivi care frecventează localurile evreieşti. Faptele lor sunt considerate cu atât mai condamnabile cu cât ei, fiind un exemplu pentru comunităţile româneşti din care fac parte, nu înţeleg să păstreze „dreapta credinţă" neamestecându-se cu cei de alte confesiuni. Mai mult, motivaţia lor nu este una ecumenică, ci este dictată de un viciu pe care nu îl pot controla. Vom prezenta în continuare câteva din exemplele ***Calicului***:

- preotul unit Rad Dumitru din Poiana:

„*Zi şi noapte e tot beat*
Cu Jidani bea bruderschaft, …"[26]

- preotul Păcurar, în Lacrăm:

„*Şi acest popic*
Se închină lui Izic
Numai să'i dee vinars…"[27]

- preotul Muntean din Sălaşul de Sus:

„…*El bea cu curatorii*
Pe contul bisericii
Căci canoanele'nterzic
Să moară nenea Izic !"[28]

Problema alcoolismului ocazionează însă şi relatări în care evreii nu sunt elementul negativ, ci, dimpotrivă, au o imagine pozitivă în raport cu cea a românilor.

Astfel, într-un Calendar publicat la Arad, în 1880, autorul anonim al articolului ***Ce se faci ca se-ti mérga mai bine***[29], după ce arată efectele negative ale consumului de rachiu, pe care le condamnă, notează faptul că copiii români nu merg la şcoală, fiind ţinuţi de părinţi la treburile casei, în timp ce nemţii şi evreii nu fac acest lucru, trimiţându-şi copiii la şcoală pentru a progresa. Ca urmare a acestui fapt, când cresc, urmaşii evreilor şi ai saşilor ştiu să muncească mai cu spor, să gestioneze câştigul, nu pot fi înşelaţi şi trăiesc bine (în comparaţie cu românii). Şi în acest articol se constată faptul că evreii prosperă treptat, dar acest lucru nu este pus pe seama unei parveniri nemeritate, ci, este motivat prin plusul de cultură de care aceştia dau dovadă, şi pentru care investesc destul de mulţi bani: „*Dacă sunt într'unu satu numai doi*

---

[26] ***Sus Marcule***!, în ***Calicul***, 1886, Sibiu, nr. 5 din 1 / 13 mai, p. 4 (100).
[27] ***Ibidem***, p. 7 (103).
[28] Idem, în ***Calicul***, 1886, nr. 7 din 1 / 13 iulie, p. 8 (152).
[29] În ***Calendariul pe anulu visectu dela Christos 1880***, I, 1880, Arad, p. 38.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

jidovi, ei si-tienu invetiatoriu scumpu la pruncii loru, so prin invetiatura au ajunsu, de astadi ei stepanescu pamentulu".[30]

O relatare în care cârciumarul evreu nu apare ca personaj negativ, ci ca victimă, este publicată în1904. În acest caz, un român, Ioan Muntean, părându-i-se că nu i s-a umplut bine paharul şi a fost înşelat, l-a înjunghiat pe birtaş şi pe un alt evreu care îi sărise în ajutor proprietarului.[31]

Deşi mulţi dintre cârciumari, după cum am mai amintit, erau evrei, viciul beţiei era rar întâlnit în rândul acestora. Astfel, într-un articol ***Despre beţie şi beţivi***, autorul, după ce enumeră numeroase cazuri de beţivi celebri şi excesele la care se dedau aceştia, aminteşte că Moise a interzis vinul numai pentru preoţi, care trebuiau să fie un exemplu, iar toţi evreii trebuiau să se îmbete la sărbătoarea Purimului.[32] Oricum, şi preceptele religioase ale românilor acuzau beţivii, ameninţându-i că nu vor fi primiţi în Rai, însă mare parte din creştinii ortodocşi sau greco-catolici nu s-au lăsat impresionaţi de aceste prevederi. Se poate spune, în consecinţă, că evreii au fost mai cumpătaţi şi mai pragmatici, preferând îngurgitării băuturilor alcoolice, care le-ar fi adus doar cheltuieli nejustificate, vânzarea acestora, ce a contribuit la acumularea de capital şi la prosperitatea lor.

Situaţia era similară şi în Vechiul Regat, şi vom cita acum doar un singur exemplu din multele care confirmă acest fapt, o discuţie în tren, între Paşcani şi Dolhasca, consemnată de Alexandru Vlahuţă, în care unul dintre călători spune: „*Aşa ni se cade. Că sîntem ticăloşi. Apoi fă-ţi dumneata ideie: Evreul ni frămîntă pînea, el ni taie carnea, şi băutura de la Evreu ni-o cumpărărm. Nu vezi batjocura? Noi strâmgem grâul şi-l dăm duşmanului nostru să ni facă pîne. Noi tundem lîna oilor şi o dăm Jidanului să ni facă haine*."[33]

Transilvănenii cunoşteau acestă situaţie şi unii dintre ei priveau cu interes modul în care statul român vroia să rezolve problema. Astfel, nu mi se pare deloc întâmplătoare publicarea în ***Drapelul***, în 1908 a unui articol intitulat ***Monopolul cârciumilor în România***, în care se prezintă dispoziţiile principale ale proiectului definitiv de lege privind acest subiect, care urma să fie adoptat de către Parlament.

Redactorii transilvăneni au tipărit cu litere mai mari decât cele folosite pentru restul textului articolul în care se stipulează „*Cârciumarul trebuie să fie*

---

[30] ***Ibidem***, p. 45.

[31] ***Ticăloasa rachie duce la prostie, şi pe urmă la robie***, în ***Libertatea***, III, 1904, Orăştie, nr. 14 din 3 / 16 aprilie, p. 3.

[32] ***Despre beţie şi beţivi***, în ***Telegraful român***, XXXV, 1887, Sibiu, nr. 48 din 7 / 19 mai, p. 3.

[33] Al. Vlahuţă, ***Fărmături***, în ***Calendarul Ligei***, 1908, Bucureşti, p. 27.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

cetăţean român".[34] Credem că aceşti publicişti îşi însuşeau punctul de vedere enunţat mai sus, dorind ca prevederea să poată fi extinsă şi asupra Transilvaniei.

Se poate cu uşurinţă observa, credem, din lectura acestor exemple, faptul că în tratarea problemei alcoolismului, antisemitismul s-a manifestat destul de des în rândurile autorilor din epocă. Acest fapt a fost cauzat îndeosebi de motive de natură social-economică, autorii deplângând ruinarea românilor şi îmbogăţirea evreilor. De asemenea, în aceste articole, studii, notiţe, refularea românilor la adresa evreilor, care poate duce chiar la asocierea acestora din urmă cu Diavolul, la satanizarea, demonizarea lor, credem că este datorată şi manifestării unor sentimente de mândrie naţională rănită, provocată de observarea stării deplorabile în care se găseau o parte a semenilor lor din cauza consumului exagerat de alcool, pusă pe seama evreilor.

Imaginea evreilor ca negustori

După cum am amintit deja, principalele ocupaţii ale evreilor în segmentul cronologic studiat de noi intră în sfera activităţilor comerciale. Ca urmare a acestui fapt, evreii sunt portretizaţi foarte des în ipostaza de negustori.

Calendarul Ligei, pe care l-am citat şi în capitolul precedent, publică un articol bine documentat, semnat Iancu Bucovineanu şi consacrat rolului românilor în comerţul din Bucovina[35], dar care, de fapt este un atac împotriva comercianţilor israeliţi.

Autorul începe invocând cu nostalgie vremurile bune de altădată, dinaintea stabilirii evreilor în număr mare în Bucovina, şi când comerţul din Târgul Siretului era controlat de negustori români, „*oameni harnici şi de omenie*"[36], care au fost însă înlăturaţi, în perioada contemporană publicistului român, de către evrei, astfel încât „*întreg negoţul a încăput în mâinile lor, şi noi am rămas săraci în ţară bogată*".[37]

Deplângând faptul că în urma impunerii comercianţilor israeliţi, neamul românesc a rămas fără clasă de mijloc[38], Bucovineanu (titulatură care credem că este un pseudonim) îi numeşte pe evrei „*paraziţi sociali, care năvăliră ca lăcustele*"[39], impunând un adevărat „monopol jidovesc"[40] în Bucovina,

---

[34] În ***Drapelul***, VIII, 1908, Lugoj, nr. 6 din 12/25 ianuarie, p. 2.

[35]Iancu Bucovineanu, ***Rolul actual al românilor în comerţul bucovinean***, în ***Calendarul Ligei Culturale pe anul 1911***, 1911, Vălenii de munte, p. 115-120.

[36] ***Ibidem***, p. 115.

[37] ***Ibidem***; vezi şi Gabriel Constantinescu, ***op. cit.***, p. 99.

[38] ***Ibidem***, p. 116.

[39] ***Ibidem***.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

controlat de peste 100.000 de evrei, dintre care 90 % se ocupau cu negoţul şi cămătăria, iar ceilalţi erau arendaşi sau proprietari, pentru că, constată cu durere semnatarul articolului „*s'a călcat vechiul obiceiu al pământului şi s'a îngăduit Jidanilor să câştige şi imobile rurale*".

Sunt citate în continuare rezultatele unui chestionar redactat de societatea studenţească ***Dacia***, din Cernăuţi şi aplicat în toate comunele româneşti. Astfel, în cele 128 de comune care au răspuns întrebărilor, se găseau 1140 de prăvălii şi 707 crâşme care aparţineau evreilor, existând chiar comune şi târguri cu 20 până la 40 de prăvălii evreieşti. În Siret, erau 126 de prăvălii şi 70 de crâşme ce aparţineau israeliţilor, în timp ce doar 3 magazine şi 4 birturi aveau proprietari creştini.[41]

Autorul remarcă însă cu speranţă faptul că începuse o „*luptă economică pentru recucerirea comerţului şi a meseriilor*"[42], care s-a manifestat începând aproximativ din anul 1905 prin înfiinţarea de cooperative româneşti la oraşe şi sate. Se mai notează că există tineri comercianţi români entuziaşti, şi că din cele 128 de comune amintite mai sus, 71 deschiseseră prăvălii româneşti în ultimii ani, numărul total al acestora crescând la 136, cifră ce reprezenta însă doar 10 % în raport cu cele 1140 de prăvălii deţinute de evrei.[43]

Reiterându-şi convingerea potrivit căreia „*trebuie cu orice preţ să ne emancipăm de mijlocirea comercială a Jidanilor*"[44], Iancu Bucovineanu prezintă exemplul comunei Costâna, în care ţăranii români „*au înfiinţat o tovărăşie de export de vite, care a adus rezultate uimitoare*".[45]

În final, se prezintă eforturile românilor de afirmare în domeniul cultural, prin înfiinţarea unor librării în Suceava, Rădăuţi, Câmpulung şi Arbure, care reuşesc să funcţioneze în pofida concurenţei evreieşti[46] şi prin fundarea, la Cernăuţi a unui viitor internat românesc pentru elevii şcolilor de comerţ şi meserii.[47]

Pe lângă această tratare serioasă a subiectului, care este singulară, am întâlnit şi numeroase abordări ale aceleiaşi probleme dintr-o perspectivă ironică, umoristică.

---

[40] ***Ibidem***, p. 117.
[41] ***Ibidem***.
[42] ***Ibidem***.
[43] ***Ibidem***, p. 118.
[44] ***Ibidem***, p. 119.
[45] ***Ibidem***.
[46] ***Ibidem***, p. 119-120.
[47] ***Ibidem***, p. 120.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

Vom prezenta în continuare cea mai bine întocmită dintre acestea, o poezie publicată de ***Calendarul Ghimpelui***, în 1874, şi care sintetizează toată activitatea comercială a evreilor într-o formă extrem de acidă, însoţind o caricatură expresivă:

„Abia Ovreiulu a resăritu
Şi vinde'n stradă vacs şi chibrit
Din dorii dilei pene în séră
Pe gerul iernii caşi pe véră.
Apoi, când marfa'i pe isprăvite,
Vinde seminţe d'ale prăjite,
Begăle cópte, şnaptz şi pesmetu,
Şi stringe banulu cu marafetu.

De capitaluri, de sprijinire,
De creditu mare, de ocrotire,
Elu habar n'are, căci unu rabinu
Îi îngrijeşce d'alu lui destinu,
Şi'lu recomandă şi ilu arétă
Celui cu punga asigurată
Care'lu iea calfa şi ilu învaţă
Ce felu gheşeftulu bine se'nhaţă.

Din speculaţii în speculaţii
Şi cu bănetulu mai multor naţii,
Totu perciunatulu, ieri trenţuitu,
Mâine e ţanţoşiu şi înţolitu.

Etá cum face Ovreiulu stare,
Cum din nimica devine mare.
Étă prin care ascunsu misteru
Mai tot Ovreiulu este bancheru
Halfon séu Hilel, Neuschotz or Hertz
Nu ş'au strâns banii prin alt comenrţu
Decâtu comerţulu gheşeftu numitu
Ce milióne le-a grămăditu.
Ghedem"[48]

Sunt ironizate aici obsesia evreilor pentru afaceri, cărora le dedică toată viaţa lor, capacitatea de a scoate bani din orice, lipsa de scrupule şi

[48] ***Gravura Nr. 17***, în ***Calendarulu Ghimpelui. Pe anulu 1874***, Bucureşti, 1874, p. 133.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

parvenitismul. Aceste trăsături definesc şi imaginea evreilor ce poate fi găsită în anecdote.

Una din caracteristicile israeliţilor care au genarat cele mai multe glume a fost zgârcenia. Vom prezenta în continuare câteva dintre anecdotele care o sancţionează:

***La scóla comercială**, un profesor întreabă pe un elev evreu:*

- „Spune-mi ce greşeală au făcut Iacob şi fraţii săi vânzând pe fratele lor Iosif ?

- L-au vândut prea ieftin, se grăbi să răspundă fiul lui Israel."[49]

Socoteala jidanului

„Între un părinte ovrei şi fiul său:

Părintele: Cât fac doi ori doi ?

Fiul: Patru.

Părintele: Nu e aşa – de două ori doi fac cinci, pentru că trebuie să ai grijă ca să sporească baremi cu unul aceşti patru până îi socoteşti într-una."[50]

Cea mai savuroasă prezentare a zgârceniei evreieşti proverbiale, în care se mai adaugă însă şi o altă caracteristică, cea a lipsei de cuvânt, a nestatoniciei, apare în snoava ***Dumnezeul Ovreiesc***.[51] În aceasta este prezentat cazul unui evreu sărac, cu mulţi copii, care nu ştia ce să mai facă pentru a le asigura acestora traiul. În cele din urmă se hotăreşte să joace la loterie. Merge la sinagogă, se roagă o zi întreagă, promite că va folosi jumătate din câştig în scopuri caritabile, dar pierde. Mai joacă încă o dată, dar se roagă într-o biserică creştină. Spre mirarea sa câştigă şi zice: „*Vezi, tot mai deştept Dumnezeul nostru ovreiesc decât ăl românesc! Al nostru nu s'a lăsat să'l înşel; a ştiut el că n'am să'i dau nimic, dacă am să câştig!*".[52]

Evreii apar şi în postura păcălitorului păcălit. Astfel, sub titlul ***Uă speculă jidovească***[53] este prezentată în 1875 o întâmplare mai puţin întâlnită şi destul de greu credibilă, asimilabilă din acest motiv categoriei anecdotelor: Un om excentric încheie un pariu cu un prieten, potrivit căruia se va duce în

---

[49] ***La scóla comercială***, în ***Calendaru pentru toţi românii pe anulu 1886***, Bucureşti, p. 112.

[50] ***Socoteala jidanului***, în ***Calendariul Românului pe anul comun dela Christos 1890***, II, 1889, Caransebeş, p. 106.

[51] ***Snoave. Dumnezeul Ovreiesc***, în ***Calendarul revistei Lumea ilustrată pe anul 1896***, III, 1896, Bucureşti, p. 112.

[52] ***Ibidem***.

[53] ***Uă specula jidovească,*** în ***Calendaru pentru toţi românii pe anulu 1875***, Bucureşti, p. 90.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

târg şi va oferi o rublă în schimbul unui sfanţ, fără ca lumea să cumpere mai mult de 10 ruble şi câştigă datorită faptului că toţi cred că rublele sunt false. În urma împlinirii prinsorii, toată lumea află că monedele ruseşti erau de fapt autentice. Un evreu, luând şi el cunoştinţă de întâmplare, vinde în acelaşi târg multe ruble false pe care le confecţionează împreună cu un prieten, pentru că cumpărătorii credeau acum în veritabilitatea lor. În cele din urmă însă, evreul este prins de un procuror şi arestat.[54]

Există şi cazuri în care imaginea pe care glumele ne-o oferă asupra evreilor este una pozitivă, sau măcar îngăduitoare, israeliţii fiind prezentaţi ca oameni de spirit, care pot da dovadă de umor:

Răspuns nimerit

„Între un ovrei şi un ungur:

Moise: - Bună ziua, domnule grof, ce mai e nou, domnule grof ?

Groful: - Ce mai e nou ? Auzi ce spun gazetele. Zice că astăzi se ard pe rug la Ierusalim un ovrei şi un măgar.

Moise: - Bine că nu suntem noi amândoi acolo, domnule grof."[55]

Nu-i place

- „Adevărat că Moritz s'a botezat ? ...

- Adevărat; mi-a spus chiar el.

- Da dacă s-a botezat, de ce a trecut tocmai la catolici ?

- Zice că la ortodocşi nu-i place, că sunt prea mulţi jidani…"[56]

Un alt aspect care demonstrează interesul deosebit suscitat de evrei în epocă este ilustrat de publicarea, aproape în unanimitate, de către Calendarele populare studiate de noi, a Calendarului ebraic alături de cel creştin şi de cel musulman (uneori).

Cercetarea noastră nu s-a dorit a fi una exhaustivă. De altfel, spaţiul limitat al acestei dizertaţii nu ne-ar fi permis epuizarea subiectului. Volumul surselor folosite nu este unul impresionant, dar este rezultatul unei selecţii drastice care a dus la prezentarea şi analizarea doar a celor mai ilustrative izvoare, care sunt de altfel tipice. Considerăm că proiectul de faţă trebuie continuat printr-o documentare mai numeroasă, care ar da mai multă greutate rezultatelor obţinute, dar credem că ideile pe care le vom enunţa în continuare, cu rol conclusiv, nu vor fi mult schimbate, ci, probabil, întărite.

În perioada pe care am studiat-o, s-a manifestat un proces al unei interacţiuni între mai multe culturi, etnii, religii, în spaţiul în care, la limita

---

[54] ***Ibidem***.

[55] ***Răspuns nimerit***, în ***Calendarul revistei Lumea ilustrată pe anul 1900***, VII, 1900, Bucureşti, p. 155.

[56] ***Nu-i place***, în ***Calendarul revistei Lumea ilustrată pe anul 1900***, p. 155

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

superioară a segmentului cronologic ales de noi s-a agregat România Mare. Această experienţă multiculturală, în componenta sa care priveşte relaţiile dintre români şi evrei nu a fost una extrem de agreabilă, dar, s-a desfăşurat totuşi în cadre în general paşnice.

Puşi în faţa afluxului tot mai mare de israeliţi, care, datorită modernizării sistemului electoral şi al concepţiei despre cetăţean au dobândi drepturi egale cu autohtonii în cele din urmă, românii au reacţionat fără a fi, în cele mai multe cazuri, preocupaţi să-şi înţeleagă semenii, ci încercând deseori să menţină vechile structuri, orânduieli, în care nu erau dispuşi să le facă loc noilor veniţi.

Datorită acestei necunoaşteri, sau a unei cunoaşteri superficiale, imaginea pe care românii şi-o formează asupra evreilor este, în multe cazuri, una negativă şi impersonală, cu trăsături tipice care sunt aplicate arbitrar membrilor comunităţii iudaice.

Acest fapt este demonstrat şi de folosirea unor nume generice, cu rol de porecle, pentru desemnarea evreilor: Moritz, Nuham, Moise, Itzig etc.

Dacă ar fi să redactăm acum un portret al evreului, aşa cum era el văzut de majoritatea românilor din epocă, cele mai multe din trăsăturile sale ar fi negative: zgârcenie, lipsă de scrupule, obsesie pentru câştigarea banilor, care le consumă tot timpul, nestatornicie în respectarea cuvântului dat, tendinţă spre înşelătorie şi speculă, parvenitism, parazitism etc.

Există însă şi trăsături pozitive, e drept mai puţine şi mai rar întâlnite în izvoare. Acestea sunt: tenacitatea, grija pentru copii, pentru educaţia lor, un grad de cultură mai ridicat decât cel al românilor medii şi simţul umorului.

Încheiem exprimându-ne speranţa că prezenta lucrare va fi aprofundată şi că experienţa trecutului va fi folosită de contemporani pentru o mai bună înţelegere şi pentru un grad sporit de interes reciproc pentru cultura, tradiţiile, moştenirea istorică şi realizările prezente ale celor două popoare.

The Jews as They Were Seen in *Calendarele populare româneşti*. The End of the 19th Century – the Beginning of the 20th Century

Abstract

There are some various prototypes of characters in Calendarele Populare Româneşti kept at Mureş County Library: the drunkard, the gipsy and the Jew. They are all considered as "marginal cathegories of people." The drunkard is never appreciated; the gipsy is considered to be lazy and thief; the Jew is both disregard for his inward nature and appreciated for his capacity of being a good merchant.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)

The most important criteria in defining the Jews is the ethnical one; it is followed by the religious one and finally the social one, the Jews being considered a "cathegory of merchants from birth." There are some typical features of character that define Jews and they can be observed almost every time.

Depending on their occupation, there are some typical images of Jews that are known in Romanian society: the publican Jew, who makes people drink; the money lender Jew, who became rich by unfair ways. The Jews also appear in some stories that sanction the avarice.

The alcoholism is considered to be one of the worst deseases of Romanian society at the end of the 19th century and the begining of 20th century. The culpable one is the publican Jew, because he offers falsificated drinks to Romanian drunkards and became rich. The first document that accuses Jews of making false drinks and using poisoned ingredients dates from 1872; it is about a text written by Bartolomeu Baiulescu from Braşov. A very curious aspect is that he did not accuse Romanian of being drunkards, but the publican Jew for serving it.

A typical element that distinguish the publican Jew is the red moustache which is considered in Romanian mentality as a sign of Evil, a characteristic of a bad man. But we also have to mention that there is always a young Romanian peasant, cultivated, that will finally manage to convince people to give up drinking.

There are also some articles that speak highly of Jews because of their capacity of making money, because of their interest for culture and education. Is is said that they are sending their children to school to be able to manage the familly affair, while Romanian drunkards prefer to keep theirs at home and put them to work.

Sometimes Jews became victims and they are punished because of drunkards financial problems. An article written in 1904 refers to the stabing of a publican Jew.

In spite of these problems that Jews created in Romanian society, the indisputable fact is that the two nations – Romanians and Jews – have lived together and worked together on this earth.

BDD-A19281 © 2003 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:43 UTC)